

GRÉCZI EMŐKE

„EGÉSZEN ÚJ ÉLETET NEM TUDOK KEZDENI”

BESZÉLGETÉS AZ IDEI MÚZEUMCAFÉ DÍJAS

E. CSORBA CSILLÁVAL

TA Petőfi Irodalmi Múzeum leköszönt főigazgatóját – a lapunk által alapított díj apropóján – legkorábbi múzeumi emlékeiről, az irodalmi muzeológia és kiállítási szisztéma megújításáról, az emlékházak sorsával kapcsolatos problémákról és jövőbeli terveiről kérdeztük.

MC: *Emlékszel arra, hogy amikor először beléptél a múzeumba, mi fogadott? Kik vettek körül, hogyan működött az intézmény?*

TVolt egy első felszínes, majd egy komolyabb felvételi beszélgetés Illés László főigazgatóval és helyettesével, Rigó Lászlóval. Idekerülésemben nagy szerepet játszott egyetemi professzorom, Szabad György ajánlása, akinek unokahúga, Somogyi Ágnes itt dolgozott, a Művészeti tárat vezette. A felvételi beszélgetéseken kifejezetten az „alkalmasságomat” vizsgálták, a többi között németül kellett beszélnem és francia szövegeket lefordítanom. Miután felvettek, esküt kellett tennem, az ilyen formalítások kivesztek már. A gimnázium elvégzése után kezdte itt pályáját két kolléganőm is, velük együtt indultam, és még mindig együtt dolgozunk.

MC: *Mire kellett felelned?*

TA múzeumra, hogy mindig ennek az intézménynek az érdekeit fogom szolgálni. Hasonló volt kicsit a mai tisztavatáshoz vagy a köztisztviselők eskütételéhez. Őszintén gondolom, hogy nem is volt rossz dolog, adott egyfajta komolyságot annak, hogy egy közgyűjteményhez csatlakozom. Hozzám képest jóval idősebb kollégák dolgoztak itt, többségük a múzeum alapításától részt vett az intézmény működtetésében. Lényegében ők voltak az irodalmi muzeológia kitalálásának, a gyakorlat elméletbe való átültetésének elindítói. A PIM 1954-es alapításától, de már azt megelőzően is, a Petőfi-házban és más kapcsolódó gyűjteményekben rendeztek kiállításokat, az aktuális ideológiának és a bekerülő hagyatékoknak megfelelően. Volt Petőfi-, Jókai-, Radnóti-, József Attila-kiállítás, részben más intézményekben, így az Országos Széchényi Könyvtárban vagy a Nemzeti Múzeum épületében. 1956 után, a forradalom megtorlásának

következményeként többeket helyeztek ide, Jánosi Ferenc, Nagy Imre veje 1955-től '57-ig irányította a múzeumot. Ilyen parkolópályára helyezett személy volt Baróti Dezső franciás műveltségű irodalomtörténész is, aki a szegedi egyetem rektoraként 1956-ban, egy adott pillanatban a felvonuló egyetemisták élére állt. Annak ellenére, hogy rendkívül jó kapcsolatai voltak a pártvezetésben és a kultúrpolitika irányítói között, itt főként Ortutay Gyulára gondolok, mégis elítélték. Bár később enyhítették a büntetését, nem taníthatott tovább. Ide helyezték a múzeumba, és még akkor is itt dolgozott, amikor engem felvettek. Nagyon jó érzés volt, hogy egy ilyen nagy tudású, idős, tapasztalt tudóst láthattam a múzeumi világban gyakorlottan mozogni. A világlátott Baróti sok külföldi kiállítás tapasztalatával rájött, hogy nekünk magunknak kell kitalálni, hogy milyen irányba fejlődjön tovább az irodalmi múzeum. Felhatalmazást kapott az akkori vezetőktől az irodalmi muzeológia módszertanának kidolgozására. Bár magát kutató-irodalomtörténészként definiálta, nem állt tőle távol ez a mindennapokra lebontott feladat sem. Máig hatóan érvényesek azok a megállapításai, amelyeket az irodalmi kiállítások mibenlétéről vagy az emlékházakról vallott. Keresztury Dezső, Lengyel Dénes, Miklós Róbert voltak akkoriban a segítségére. Később az ismert irodalomtörténészek, Láng József, Kabdebó Lóránt, Taxner Ernő, Csaplár Ferenc, Botka Ferenc, Kerényi Ferenc segítették az irodalmi muzeológia fejlődését, a textológia, kritikai kiadások, repertóriumok készülését.

MC: *Vezér Erzsébet is itt volt már?*

¶ Vezér Erzsébetet 1972-ben politikai okokból kényszernyugdíjazták. Munkája miatt sokat járt be a múzeumba, jóban voltunk, szeretett engem, mert francia szakosként erősen kötődtem a francia irodalomhoz, kultúrához. Adyval kapcsolatban is sok értékes információt adott át nekem. Erzszi, miután eltávolították a múzeumból, érthetően nagyon sértett volt mindenki felé. Amikor néha meglátogattam, örömmel mutatta azokat a kincseket, amelyeket világ körüli útjain gyűjtött. A munka, amit a Hangtár részére elvégzett, egyedülálló, valóban pótolhatatlan, hiszen olyan, emigrációban élő személyeket tudott még megszólaltatni Ady, József Attila vonatkozásában, akár Londonban, Párizsban vagy a tengerentúlon, akik nem sokkal később elhunytak, és abban az időben nem teheték be a lábukat az országba, vagy nem kívántak hazajönni. Ez az általa teremtett hangarchívum kaput nyitott a múzeumnak a világ felé, és finoman árnyalta azt a képet, amit a hivatalos irodalomtörténet és ideológia sugallni kívánt. Az Adyhoz köthető kutatásai során nemcsak interjúkat készített, de elment Erdélybe is egy filmstábbal rögzíteni minden helyet, ahol Ady járhatott, minden tárgyat,

A célkitűzés egy olyan országos irodalmi adatbázis megteremtése volt, amely egy helyszínen, a PIM-ben adott volna átfogó ismereteket a kutatóknak egy-egy szerzőről.

amelyet megérinthetett. Nemcsak dokumentálta, de fel is dolgozta ezeket. Az ő minden információt gyűjtő gesztusa hasonló volt mondjuk Kovalovszky Miklóshoz, aki öt kötetbe gyűjtötte az Adyról szóló emlékezéseket. Mindez a törekvés jellemző volt az 1970-es évek irodalmi muzeológiájára is: mindent öleljünk át, ami az irodalommal kapcsolatos. Bejöttek olyan, az irodalomtörténetben kevésbé bejáratott kutatási területek, mint az ikonográfia, amit Vayer Lajos vezetett be az 1930-as években a művészettörténetbe, a PIM-ben készülőkben voltak a fényképek adattárai. Az irodalmi kultuszok épített örökségben, tárgyakban rögzült formáit is kutatták, gyűjtötték, ekkor bővült jelentősen a relikviatár. A célkitűzés egy olyan országos irodalmi adatbázis megteremtése volt, amely egy helyszínen, a PIM-ben adott volna átfogó ismereteket a kutatóknak egy-egy szerzőről. Az információkat, adatokat kívánták begyűjteni, országos topográfiát készíteni. Mindez, azt hiszem, az internet világában már megvalósítható lenne, akkor sok forrást összegyűjtő hasznos törekvés maradt.

MC: Hogyan fejlődött a gyűjtemények sorsa? Nemcsak bőségesen gyarapodott, de a nyilván tartási rendszert is ki kellett alakítani.

¶ Illés László személyében egy németesen precíz, rendszerben gondolkodó embert ismertem meg – csak írásban lehetett vele kommunikálni, megtartva a levél összes formai követelményét. Több külföldi archívumot, múzeumot tanulmányozott, az ő gyakorlatukat, például a marbachi Schiller-Nationalmuseumét ültette át a PIM-be. Az ő felfogásával nem fért össze az a gyakorlat, ami korábban itt uralkodott, hogy minden korszak kutatója őrzött valamit a szekrényében, illetve, hogy a gyűjteményeket századok (19. század és 20. század) szerint csoportosították. Például Szekeres László szekrényében egyszerre gyűltek a Petőfi-, Jókai-kéziratok és tárgyi relikviák, tehát minden, amit a kutatásához éppen fontosnak vélt. Illés ennek véget vetett, és létrehozta a kéziratárat, a művészeti tárat, a könyvtárat, műfajok szerint elkülönítve a múzeum gyűjtőkörébe tartozó sokféle dolgot. Próbált úrrá lenni a műtárgyakhoz fűződő családi viszony fölött is. Ez persze nem ment simán. Ebben az időben más múzeumokra is az volt a jellemző, hogy ha egy kutató lecövekelt egy kutatási téma mellett, akkor az olyanná vált, mintha a hitbizomány lenne.

MC: *Vagyis privatizálta az anyagot.*

¶ Így van, akár évtizedekre is. Más már csak azért sem juthatott az anyag közelébe, mert nem is volt tisztában a fiókok tartalmával. Akkor még nem kellett nagy iramban feldolgozni, fotózni, digitalizálni a tételeket. Ha valaki nyugdíjba ment vagy elhunyt, akkor a többieket bizony érték meglepetések.

MC: *Az emlékházak dolgát mindig szívügyednek tekintted. A MúzeumCafé is, hiszen néhány lapszámmal ezelőtt körbejártuk ezt a témát.*

¶ Azzal egészíteném ki a lapban megjelent egyik írást, hogy az emlékmúzeum-alapítás nem az 1950-es évek jellemzője volt, hiszen Európában az első fellángolás már a „nagy ember” kultuszának megfelelően a 19. században levonult, vegyük példaként Rousseau, Goethe, Schiller, Kazinczy emlékmúzeumait. Egy újabb hullám indult a második világháború után. Ennek okaként említhetjük talán azt, hogy az irodalmi kézirat mint műtárgy megítélése változott, értéke megnőtt (valami hasonló zajlik most a Közel-Keleten, ahol a jelenlegi háborúk pusztításai nyomában járnak az eltökélt szerzetesek, s kéziratokat, az emlékezet nyomait gyűjtik). A második világháború előtt, azon kívül, hogy valami fajta meghatódás kísérte egy-egy irodalmi kézirat megtalálását, nem fektettek túl nagy súlyt a hagyatékok megőrzésére. Azt hiszem, a világháború sokkja kellett a változáshoz, amikor számos, a nemzeti kultúra meghatározásához tartozó jelentős hagyaték megsemmisült: Arany János, Kosztolányi, Babits kéziratai, könyvtára, képei, csak hogy néhányat említsek. Az irodalom szerepe ez időben felértékelődött, néhányan ki is használták a benne rejlő erőt. Ráébredtek ugyanakkor, hogy egy nép identitásához nemcsak a táj, egy kastély vagy egy festmény tartozik, hanem az adott anyanyelven író szerző művei is. Nem kell e mögé feltétlenül politikai motivációt képzelni, bár a lokális identitás erősítése nem volt mentes pártpolitikai elképzelésektől sem. Az a vágy, amely például Keresztury Dezsőben élt, hogy szülőföld, ember, táj és irodalom találkozzon, az egyén és közösség irodalmi emlékházban leljen formát, találkozott az önkormányzatok akaratával is. Ha már megsemmisültek Berzsenyi kéziratai, őrizzük meg

*A második világháború előtt, azon kívül,
hogy valami fajta meghatódás kísérte egy-egy
irodalmi kézirat megtalálását, nem fektettek
túl nagy súlyt a hagyatékok megőrzésére.*

E. Csorba Csilla látogatása a Szántó Piroska–Vas István házaspár otthonában, 1988 körül
Bókay László felvétele

azt a házat, azt a miliót, amelyben élt és alkotott Niklán, Egyházashetyén. Ugyanez vonatkozik Vörösmartyra, Madáchra, Jókaira, Mikszáthra – a szerzők kiválasztása nem aktuálpolitikai szempontból, hanem jelentőségük, megmaradt örökségük alapján történt. Ez így van bárhol Európában. Németországban csak Baden-Württemberg tartományban csaknem kétszáz irodalmi emlékház működik. Olaszországban az erre létrehozott egyesület nagyjából háromszázötven emlékházat tart nyilván, a francia emlékházszövetség szintén több százat fog össze és aktívan, mának szólóan működtet. Szerintem a magyar nyelven író költők házának megőrzése nagyon fontos, kötődésünknek kell lenni a szövegekben fellelhető tájhoz, helyhez, épülethez. Nehéz megmondani, hogy miért, egy olyan világban, ahol minden virtuálisan is létezik, létezhet, s az emlékezet legalább olyan gyorsan töröl, mint rögzít. Az irodalom, az olvasás, bár látszólag pozíciót veszít, „az álmod életre kelti, az életet pedig álmra váltja” – ahogy azt Vargas Llosa Nobel-díjas író vallja. Szintén ő mondta, hogy „Fikciók nélkül az ember kevésbé lenne tudatában az életet élhetővé tévő szabadság fontosságának és a pokolnak, amellyé az élet változik, ha egy zsarnok, egy ideológia vagy egy vallás tiporja össze”, azaz érzelmeink, fantáziánk, tudatunk és tudásunk alakításában nélkülözhetetlen az irodalmi mű. Számunkra, muzeológusok számára feltétlenül érdekes a szerző is a maga környezetével, világával. Néhány hete az Ady Emlékmúzeum alapításának negyvenedik évfordulóját ünnepeltük, az ebből az alkalomból rendezett est programja iránt nagyon sokan érdeklődtek. Megítélésem szerint ebben benne volt az a sok kis intimitás is, amit a falak, a tárgyak rejtnek, amiről a versek, levelek vallanak.

MC: *Mennyire látod optimistán a kismúzeumok helyzetét? Lehet, hogy túl nagy feladatot rónak a fenntartóra, főleg egy-egy kisebb településen.*

¶ Hogy fenn tudják-e tartani az önkormányzatok, az nem feltétlenül az irodalommal vagy az író kánonban játszott pozíciójával függ össze elsősorban. Jelentősen befolyásolják demográfiai, szociális tényezők, például hogy mennyire vész el a helyi értelmiségi réteg, amely anyagi és szellemi értelemben egyaránt összetartotta, néha fenntartotta, értelmezte a közösség számára az emlékhelyet. Ha már nincs iskola, nincs tanító, lelkész, könyvtáros, akkor valóban nehezzé válik az emlékházak sorsa. Érdemes elgondolkodni, hogy ezen hogyan lehet változtatni? Nem hiszem, hogy az a megoldás, hogy bezárjuk e kis múzeumokat. Az alkotók nagy részének műveit (Jókait, Vörösmartyt, Gárdonyit, Móriczot) tanítják már az általános iskolában is, a „tájháza” meglátogatása, mint a történelmi, kulturális identitás része, fontos eleme a nevelésnek. Babits megértéséhez

Az a kiállítási mód, amit alkalmazunk, néha kap kritikát is, ugyanakkor úgy érzem, hogy sok eleme kezd átszivárogni a történeti, művészeti kiállítások megvalósítási módozataiba is.

hozzátartozik a szekszárdi szülőház és az esztergomi Várhegy, Jókai természet-fogalmához a svábhegyi kert, szőlő, birtok, Tamási indulásához Farkaslaka stb. Az emlékházak egyik kis gyöngyszeme Nagy László költő szülőháza Iszkázon. Fel lett újítva, korhűen berendezve, az egész környezetből nagyon érthetővé válik Nagy László küzdelme, költészete. Nem jelent akkora fenntartási költséget, amelyet bármelyik önkormányzat ne tudna vállalni, ráadásul az állam ad hozzá támogatást. Nem a finanszírozás a probléma, hanem az a kérdés, hogy az adott közösség áldoz-e erre? Hogy ezt a problémát mely módon, hogyan lehet megoldani, már nemzetstratégiai kérdés, a Petőfi Irodalmi Múzeum lehetőségeinek kereteit szétfeszíti. Ahol volt lehetőségünk a lokális környezeti háló szervezésére, továbbképzés az üzemeltetők számára, ott érzékelhetővé vált a látogatószám növekedése, legalább átmeneti ideig. Ezeket a helyeket a helyi közösségek maguk is használhatnák, könyvklubszerű, vagy bármilyen más közösségi programokat tarthatnának benne. Csesztvén a polgármester vállalja az emlékház terhét, nem tudom, mi lenne, ha nem tenné. Kápolnásnyéken most mindezt kevésbé tekintik fontosnak, pedig méltán lehetnének büszkék Vörösmartyra. Még azokat az emlékházakat sem szabad megszüntetni, amelyeket ideológiai szempontból hoztak létre, vagy a kánon alakulása folytán ma elkerüli az érdeklődés, gondolok Darvas József, Veres Péter, Szabó Pál emlékházára, hiszen helyi szinten továbbra is fontos az emléküik ápolása.

MC: *A múzeum kiállításaira a végsőkig fokozott kreativitás, a valóban elragadó látványvilág és az applikációk bátor használata jellemző. Avass be minket, hogyan készülnek ezek a kiállítások!*

¶ A PIM-ben nagyon sok kreatív muzeológus dolgozik, irodalomtörténészek, könyvtárosok, művészettörténészek. Nálunk nem úgy készül a kiállítás, hogy létrejön a forgatókönyv, amit odaadnak egy látványtervezőnek, hanem folyamatban mindent együtt találnak ki. Az irodalmi kurátorok is eleve számos ötlettel állnak elő, amit meg szeretnének valósítani, jelzik, hogy hol legyenek a hangsúlyok, milyen legyen a látványvilág. Elmondják, hogy mit vizionálnak, még ha nem is tudják pontosan, hogyan lehet mindezt a gyakorlatban megvalósítani.

Kiállítási osztályunk alakította ki azt a „nyelvet”, brandet, amelyről sokan megismernek minket. A munkatársak többsége már évek, sőt évtizedek óta itt dolgozik, együtt formálták az irodalmi kiállítás nem könnyű műfaját. Az a kiállítási mód, amit alkalmazunk, néha kap kritikát is, ugyanakkor úgy érzem, hogy sok eleme kezd átszivárogni a történeti, művészeti kiállítások megvalósítási módozataiba is. (Például a falak színesre festése, a szövegek látványelemkénti szerepeltetése, a tipográfia fontossága, a tárgyak megjelenítése stb.) Mi azért kényszerültünk az állandó ötletelésre, korszerűsítésre, a kiállításokon irodalomra érzékenyíteni a közönséget, mert a nem látható tárgyunkat „eladni” halhatatlanul összetett és nehéz dolog. Néha az is gondot okoz, hogy honnan vegyük az eredetit, ha nincs a hagyaték közgyűjteményben, mint például Weöres Sándor esetében. Az elmúlt évek egyik legsikeresebbje a Weöres-kiállítás volt, számítógépre fejlesztett irodalomérzékelést, a versek zeneiségének megismerését tapintással, hallással, levegő fújásával tanította.

MC: *Eszembe jut az Írói fogások kiállítás. Ki találja ki, hogy betűtészta lehessen virtuálisan keverni egy fakanállal, amiből aztán egy idézet áll össze?*

¶ Szerintem Szilágyi Judit kurátor találta ki, de ilyenkor nagyon sokat ötletelünk együtt is. Most készül az Arany János-émlékkiállítás, és már hónapok óta a kutatás mellett csak gyűjtik a megvalósítási, értelmezést segítő ötleteket. Az az előnyünk, ami a hátrányunk is, hogy állandóan irodalmi életműveket kell megjeleníteni a látogatóknak, egyszerre olyanoknak, akik egyáltalán nem olvasták a műveket, de olyanoknak is, akik azokat jól ismerik. Hol találok a határt, hogy ne legyen didaktikus, ugyanakkor informatív, értelemre és érelemre egyaránt ható? Elég-e, ha csak a regény vagy a költemény atmoszféráját, a lelkét éreztem, várhatom-e, hogy a látogató ott vagy csak utána olvassa el az adott művet? Ha a vendégkönyvekben tájékozódunk, illetve az elismeréseket egybegyűjtjük, úgy tűnik, működni szokott a gépezetünk... Úgy gondolom, hogy az irodalmi kiállítás egyszerre színpadi rendezés, vizuális látványtervezés, tipográfia, speciális térértelmezés és a műveknek egymásra felelése: igazi összművészeti műfaj. Nincs olyan művészeti terület, amihez ne lehetne az irodalmat közelíteni: divatba jött, amit mi régen gyakorlunk, hogy kortárs írók reflektálnak a kiállításban kitett művekre, interpretációkra. Manapság sok galéria hív írókat tárlatvezetésekre, nemcsak azért, mert az írók jól fogalmaznak, van mondanivalójuk, hanem mert egy másik nyelven tudják elmondani, ami vizuálisan érzékelhető.

MC: *Gondolom, felvetődött már benned, hogy mi jön most.*

¶ Egyrészt egy számomra is szokatlan, új élet, másrészt pedig talán marad még az eddigiből is valami. Lehet úgy tenni, hogy az ember húz egy vonalat, lehúzza a redőnyt, és egy egészen új életet kezd, és ha van rá idő, akkor még az új te-repen is ki lehet teljesedni. Számomra annyira meghatározó volt a múzeum mint közeg, mint alkotó közösség, a műtárgyak kézzelfogható valósága, az iro-dalmi művek napi olvasása, hogy mindettől nem szeretnék elszakadni. Nyil-ván alakulni fog a viszonyom az intézmény egészéhez annak a függvényében, hogy mennyire tudok „benne maradni” a lüktetésben. Ebben a korban fel kell tenni a kérdést, hogy mennyi időm lehet még hátra, és visszafelé kell számol-ni. A magánéletemben is szeretnék több időt szakítani olyan dolgokra, ame-lyekre eddig kevés adódott: nem tudtam eleget színházba, koncertekre, tánc-előadásokra járni, egyéb, nem irodalmi jellegű kulturális eseményeken részt venni. Szeretnék befejezni már elkezdett munkákat. Ilyen például a Jókai-ka-talógus, amely a múzeum legnagyobb gyűjteményének a feldolgozása, két kö-tete már megjelent, a harmadik még várat magára. Többen írjuk, az év végé-re kell megjelennie. Szeretném a női fotográfusokkal foglalkozó kutatásaimat is folytatni. Révai Ilka pályája a modernizmus kutatása szempontjából lenne fontos, ő egy olyan művészalakja a Kassák-körnek és a 20. század eleji magyar fotográfiának, akit még nem tudtunk a kellő hangsúllyal emlegetni. Érdekel-nek Máté Olga táncfotói, ezek feldolgozása is várat magára. Olyan nőrsorkal is foglalkoznék, mint Ady múzsájáé, Lédáé vagy Bölöni Györgyné Itókáé. Rengeteg anyagom van a fotó és képzőművészet, a fotó és irodalom kapcsola-táról, a fotó szerepéről az írói életművekben. Úgy általában a múzeumi szak-mától sem szeretnék eltávolodni. Ahol segíteni tudok, ott jelen leszek, belát-va azt, hogy ez egy másfajta lehetőség és másfajta szerep, mint korábban volt. És persze minél több időt töltenék családommal, különösen az egyéves uno-kámmal, Kamillával.

E. CSORBA CSILLA az ELTE Bölcsészettudományi Karán szerzett tör-ténelem–francia, majd művészettörténet szakos diplomát, 2000-ben PhD-abszolutóriumot. Pályáját a Petőfi Irodalmi Múzeum Művésze-ti tárában kezdte segédmuzeológusként 1975-ben, 1982-től ugyanitt osztályvezető. 1996-tól főigazgató-helyettes, 2005-től 2016 végéig fő-igazgató. A Pulszky Társaság ügyvezető elnöke, a Magyar Irodalom-történeti Társaság Muzeológiai-közművelődési Tagozatának elnöke. Kutatási területe a 19–20. századi művelődéstörténet, önálló kötetei-nek (*Máté Olga, Székely Aladár, Magyar fotográfusnők 1900–1945 stb.*) témája a fotótörténet, irodalom és fotográfia kapcsolata.

